

МР «Горный улус» Республики Саха (Якутия)

МБОУ «Джикимдинская СОШ им. Софр.П.Данилова»

«Рассмотрено» на заседании МО учителей гуманитарного цикла протокол № _____ от _____ руководитель МО: _____ (Данилова Р.Г.) « ____ » _____ 2021 год	«Согласовано» Заместитель директора по УР: _____ (Кузьмина Е.М.) « ____ » _____ 2021 год	«Утверждаю» Приказ № _____ от _____ Директор МБОУ «Джикимдинская СОШ им.Софр.П. Данилова»: _____ (Саввин А.А.) « ____ » _____ 2021 год
---	---	---

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

по якутскому языку

Уровень образования (класс): 5

Количество часов: 102

Учитель: Кириллина Саргылана Викторовна

Программа разработана на основе: Саха тыла үлэлиир бырагыраама: 5-9 кылаас/ааптардар Г.Г. Филиппов, Г.И. Гурьев – Дьокуускай: Бичик, 2016 – 40 с. (саха оскуолата)

Быһаары сурук

<p>1. Орто сүһүөх оскуолаҕа саха тылын биридимизтин суолтата.</p>	<p>Саха тыла 1992 сыллаахха судаарыстыбалыы ыстаатыстанан, суолтата биллэрдик үрдээбитэ. Төрөөбүт тыл – хайа да норуот көлүөнэттэн көлүөнэҕэ бэриллэр улуу нэһилиэстибэтэ, киһи аймах култууратын сүдү сыаннастарыттан биирдэстэрэ. Төрөөбүт тыл – оҕо тулалыыр эйгэтин кыраҕытык билэр-көрөр, чугас дьонун-сэргэтин кытта истинник бодоруһар, иэйиитэ уһуктар, өйө-санаата сайдар, өбүгэтин үөрэҕин утумнуур сүрүн сириэстибэтэ. Төрөөбүт тылынан үөрэҕи-билиини кэбэҕэстик ылынар, айар-тутар дьоһура уһуктар. Идэни талыыга, араас эйгэҕэ, түгэннэ дьону кытта бодоруһууга, аныгы уопастыбаҕа бэйэ миэстэтин булууга, үтүө сиэргэ-майгыга төрөөбүт тылын үөрэтэн ылбыт билиитэ туһалыыр. Ийэ тыллаах киһи омук дьонун кытта тэннээҕин билинэн, дьин интэринэлиисти тыынна иитиллэр.</p> <p>Билигин төрөөбүт тыл, бэдэрээссийэ үөрэххэ судаарыстыбалыы ыстандардын (СБҮӨЫ-ФГОС) ирдэбилинэн, уопсай үөрэхтээһин булгуччулаах чааһыгар киирэн, үөрэх төрүт бэдэрээссийэли былааныгар миэстэтэ, үөрэтиллэр чааһа чопчу ыйыллан, суолтата үрдээтэ.</p> <p>Оскуолаҕа төрөөбүт тылы үөрэтии биридимизтэ үөрэнээччи тылын-өһүн, өйүн-санаатын сайыннарар, сүрүн үөрэнэр үөрүйэҕи ингэрэр кыабынан атын биридимизттэрдээҕэр бас-көс балаһыанньаны ылар. Онон төрөөбүт тылы үөрэтии таһымыттан саха оскуолатыгар үөрэхтээһин уопсай туруга тутуруктаах.</p>
<p>2. Анабыла</p>	<p>Саха оскуолатын 5-9 кылаастарыгар аналлаах «Саха тыла» үлэлиир бырагыраама</p>
<p>3. Бырагыраама бэдэрээссийэ үөрэххэ судаарыстыбалыы ыстандардын ирдэбиллэригэр сөп түбэһиитэ</p>	<p>Саха оскуолатын 5-9 кылаастарыгар аналлаах «Саха тыла» үлэлиир бырагыраама бэдэрээссийэ үөрэххэ судаарыстыбалыы ыстандардын ирдэбиллэригэр, Хотугулуу-Илинни норуоттар тылларын, култуураларын үнүстүүтүн үлэһиттэрин чинчийиилэригэр уонна Саха Өрөспүүбүлүкэтин Төрүт оскуолаларын чинчийэр-научнай үнүстүүт оскуолаҕа саха тылын үөрэтии араас сыллааҕы бырагыраамаларыгар тирэҕирэн оҥоһулунна.</p>
<p>4 . Нормативнай докумуоннар</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Саха тыла: үлэлиир бырагыраама: 5-9 кылаас / [ааптардар: Г.Г. Филиппов, Г.И. Гурьев]; Саха Өрөспүүбүлүкэтин үөрэҕин мин-бэтэ. – Дьокуускай: Бичик, 2015. – с. <p>Бэдэрээссийэ үөрэххэ судаарыстыбалыы ыстандардын ирдэбиллэригэр, Хотугулуу-Илинни норуоттар тылларын, култуураларын үнүстүүтүн үлэһиттэрин чинчийиилэригэр уонна Саха Өрөспүүбүлүкэтин Төрүт оскуолаларын чинчийэр-научнай үнүстүүт оскуолаҕа саха тылын үөрэтии араас сыллааҕы бырагыраамаларыгар тирэҕирэн оҥоһуллубут.</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • «Саха Өрөспүүбүлүкэтин тылларын туһунан» Саха Өрөспүүбүлүкэтин Үрдүкү Сэбиэтэ 1992 с алтынны 16 күнүгэр ылыммыт сокуона. • Федеральный закон от 29 декабря 2012 г. № 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации» (с изм. и доп. от 02.03.2016 г. № 46-ФЗ); • Примерная основная образовательная программа для начального общего, основного общего, среднего общего образования, одобренная решением Федерального учебно-методического объединения по общему образованию. Протокол от 08 апреля 2015 г. № 1/15; • Закон Республики Саха (Якутия) «Об образовании в Республике Саха (Якутия)», принят Государственным Собранием (Ил Тумэн) РС (Я) 15.12.2014 1401-3 №359-V; • Устав муниципального бюджетного общеобразовательного учреждения «Джикимдинская средняя общеобразовательная школа им.Софр.П.Данилова» с. Дикимдя муниципального района «Горный улус (район)» Республики Саха (Якутия) • Основная образовательная программа основного общего образования МБОУ «Джикимдинская СОШ» имени Софр.П.Данилова»;
<p>4. Орто сүһүөх оскуолаҕа саха тылын үөрэтии сыала-соруга</p>	<p>- төрөөбүт тылы ис сүрэҕиттэн ытыктыырга, араас эйгэбэ, түгэннэ бодоруһуу үөрүйэбэр, аныгы уопастыбаҕа сиэри-майгыны тутуһууга иитии; төрөөбүт тыл кэрэтин инэри.</p> <p>- үөрэххэ, күннээҕи олоххо төрөөбүт тылы олохтоохтук туттарга үөрэтии; бодоруһар үөрүйэбин сайыннарыы, тылын-өһүн сайыннарар баҕатын үөскэтии, үөрэх дэгиттэр дьайыыларын (туох сыал-сорук туруорунан үөрэнэрэ, былаанныра, тылын-өһүн хонтуруолланара, көннөрүнэрэ, билинни араас тылдыттан, литэрэтиирэттэн БИЭ-ни (биллэрэр-иһитиннэрэр эйгэни), Интэриниэти киллэрэн туран сатаан ылар)</p> <p>- тылы үөрэтии систиэмэтин, туттулуутун туһунан билиини, тыл истилиистикэли уратыларын инэри, тыл көстүгүн өтө көрөр, ырытар, тэнниир дьобуру сайыннарыы, тыл саппааһын байытыы, литэрэтиирэли нуорманы тутуһарга уһууу</p>
<p>5.Үөрэх биридимизтин сүрүн ис хоһооно</p>	<p>Үөрэх ис хоһоонун сүрүн өйдөбүллэрэ- Төрөөбүт тыл-норуот олоҕун олоҕо, тыына –дьылҕата. Төрөөбүт тыл төрдө-төбөтө</p> <p>Үөрэнээччи үлэтин сүрүн көрүннэрэ - Учуутал кэпсээнигэр эбии туох наадатын быһаарар, эбии информацияны көрдүүр, булар, быһаарар, тэннээн көрөр, түмүк онорор. Дьону кытта алтыһарга, бииргэ үлэлииргэ эрчиллэр</p> <p>Билэр-көрөр сатабыл - Төрөөбүт тылын үөрэтэргэ чопчу сыалы-соругу туруорунуу, ону ситиһэргэ</p>

көдьүүстээхтик үлэлииргэ дьулуһуу;
өй үлэтин дьайыыларын толоро үөрэнии: тэннээһини, ырытыыны. холбооһуну. түмүктээһини, түмүк онорууну.

Бэйэни салайынар-дьаһанар сатабыл- Төрөөбүт тылга тугу билэри-билбэти,тугу ситэри үөрэтиэхтээби арааран өйдөөһүн.

Бодоруһар сатабыл - Дьону кытта бииргэ алтыһан үөрэнэр, үлэлиир араас ньыманы баһылааһын (пааранан, бөлөбүнэн, хамаанданан о.д.а)

Тус санааны, сыһыаны сайыннары сатабыла - төрөөбүт тылы үөрэтии суолтатын өйдөөһүнэ.

Орто сүһүөх оскуолаҕа саха тылын үөрэтии ис хоһооно үөрэх хаамыытыгар сатабылы-үөрүйэби олохсутууга (метапредмет) уонна бары биридимиэккэ туох сыал-сорук турарыгар тирэбирэр. Маныаха бодоруһууга, тыл үөрэбэр (лингвистика) уонна ытык өйдөбүллэргэ (культуроведческая компетенция) кэмпитиэнсийэлээх сыһыан сайдыахтаах.

Бодоруһуу кэмпитиэнсийэтигэр тылынан уонна суругунан кэпсэтии култуурата, оҕо сааһыгар дьүөрэлээн күннээби олоҕор араас эйгэбэ тылы таба туттуу үөрүйэбэ киирэр. Оҕо туох соруктаах бодоруһара, кэпсэтии кэмигэр үөскээбит быһыыны-майгыны сөпкө сыаналыыра, кэпсэтэр киһитин тылын-өһүн өйдүүрэ, онуоха сөптөөх сыһыаны булан кэпсэтэрэ көстүөхтээх.

Тыл уонна тыл үөрэбин кэмпитиэнсийэтигэр үөрэнээччи тыл үөрэбин туһунан билиитэ, тыл хайдах сайдарын, туттулларын өйдөөн көрүүтэ; сүрүн литэрэтиирэлии нуорманы тутуһуута; тыл баайын ханатыыта; араас тылдыты сатаан туһаныыта киирэр.

Ытык өйдөбүл (культуроведческая) кэмпитиэнсийэтигэр төрөөбүт тыл төрүт култуураны көрдөрүү биир көрүнгэ буолара, тыл норуот устуоруйатын кытта ыкса сибээстээбэ; саха тылын дыкти уратыта; тыл суолтатын төрүт култуураҕа даҕатан быһаарыы киирэр.

Бырагыраамаҕа үөрэнээччи тугу билиэхтээбэ эрэ буолбакка, тугу сатыахтааҕа-оноруохтааҕа (коммуникативно-деятельностный подход) ыйылар. Тиэмэ аайы анал бэлиэ баар. I – тыл үөрэбиттэн туох үөрэтиллэрэ, өйдөбүлэ. II – үөрэнээччи үлэтин сүрүн көрүннэрэ, тугу сатыахтааҕа-оноруохтааҕа. III – ситимнээх сана.

Саха тылын үөрэтиигэ үөрэнээччи тугу сатыахтааҕар-оноруохтааҕар (коммуникативно-деятельностный подход) ордук болҕойуу, үөрэх сатабылларын инэрэр (метапредметные результаты) хайысханы тутуһуу, тылы-өһү күннээби олоххо дьүөрэлээн туттуу тылы таба туттарга (функциональная грамотность) сүнкэн суолталаах.

Сананы-ингэни толору баһылааһын бэлиэтэ: бодоруһууга үөрэх дэгиттэр дьайыыла (сангарар сана араас көрүнүн сатаан туттуу, табаарыстарын, аҕа саастаах дьону кытта бодоруһуу; тылынан уонна суругунан сананы сөпкө өйдөөһүн; саныыр санааны сааһылаан кэпсээһин; тылга-өскө сөптөөх нуорманы,

	<p>сизри тутуһуу); билэр-көрөр сатабыл (сүрүнү булуу, холобурдааһын, ситимнээх толкуй, дакаастааһын, араас источниктан наадалаах матырыйаалы булуу, наардааһын); тэринэр-дьаһанар сатабыл (сыалы-соругу сөпкө туруоруу, сатаан былаанныыра; сатаан хонтуруолланара, көннөрүнэрэ).</p> <p>Үөрэнээччи саганы-инэни толору баһылааһына, сангарар сагатын тупсарыыта саха тылын тутулун уонна араас түгэннэ хайдах туттулларын билиигэ тирэбирэр. Үөрэх хаамыытыгар оҕо тылы ырытыы үөрүйэбэр эрэ буолбакка, тыл култууратыгар үөрэниэхтээх. Аабыы араас көрүнүн сатыахтаах, тиэкиһи литэрэтиирэлии нуорманы уонна тыл-өс сизрин тутуһан сатаан сыымайдыахтаах, көннөрүүхтээх. Онон саха тылын сүрүн оскуолаҕа үөрэтии үөрэнээччи уопсай култууратын таһыма үрдүүрүгэр олук ууруохтаах. Итиниэхэ тирэбирэн толору орто оскуола үрдүкү кылааһыгар, орто анал үөрэх кыһатыгар, о.д.а. үөрэххэ салгыы үөрэниэн сөп.</p> <p>Төрөөбүт тылы орто сүһүөх оскуолаҕа үөрэтии ис хоһоонун сүрүн хайысхалара:</p> <ul style="list-style-type: none"> - бодоруһуу култуурата; - тыл үөрэбин тутуу салааларын туһунан уопсай өйдөбүл: сана дорҕооно, лиэкстикэ, морполуогуйа, сиинтэксис; - сурук култуурата: таба суруйуу уонна сурук бэлиэтэ; - ситимнээх саганы сайыннарыы (тиэкис туһунан сүрүн өйдөбүл).
<p>6.Бырагырааманан саха тылын уруктарыгар үөрэтиллэр билии, сатабыл</p>	<p>Төрөөбүт тылбыт – саха тыла. Саха омук үөскээбит, сайдыбыт устуоруйата. Саха тыла – түүр тыла. Саха тылыгар уруулуу тыллар. Төрөөбүт тыл киһи олоҕор суолтата.</p> <p>Дорҕоон уонна таба санарыы. Сана дорҕоонун өйдөбүлүн, сахалыы дорҕоон арааһын билии. Төрөөбүт тыл дорҕооннорун, ордук чуолаан, сахалыы ураты дорҕооннору (<i>уһун-кылгас, илин-кэлин, уос-айах аһаҕас уонна хоһуластыт, сэргэстэһэр, нааралаһар бүтэй дорҕооннору, дьуптуоннары, ь, һ, ды нь, мурун н, j дорҕооннору</i>), арааран истии, чуолкайдык, таба санарыы нуорматын тутуһан санарыы. Саха тылыгар кириити тыллары сахатытан, аһаҕас дорҕооннор дьүөрэлэһиилэрин сокуонун тутуһан санарыы. Тылы дорҕоонунан ырытыы.</p> <p>Лиэкстикэ. Норуот тылын туһунан уопсай өйдөбүлү, төрүт уонна кириити тыл уратыларын билии. Литэрэтиирэлии тыл суолтатын билии, нуорматын тутуһуу. Тыл лиэкстикэлии суолтатын быһаарыы. Түөлбэ тыл, биир уонна элбэх суолталаах, хомуур тыллар, көспүт суолталаах тыллар, омуоньум, онтуоньум, синиэньим (харыс тыллар, сомоҕо тыллар, мэтээпэрэлэр) өйдөбүллэрин билии, тиэксистэн булуу, сангарар санаҕа сөпкө туттуу. Тылдыт арааһын сатаан туһаныы, тыл суолтатын тылдыттан булан быһаарыы.</p> <p>Кыраапыка. Сурук сайдыытын бэлиэ түгэннэрин билии, киһи олоҕор суолтатын өйдөөһүн. Сахалыы сурук-бичик устуоруйатын билии. Дорҕоон буукубаларын билии, таба ааттааһын. Буукубалары суруллар ньымаларынан холбоон, ыраастык, тэтимнээхтик илиинэн суруйуу. Сурукка туттуллар атын бэлиэлэри, өйдөбүллэри (<i>апсаас, тылы көһөрүү бэлиэтэ, тыл икки арда (пробел)</i>) сөпкө туттуу. Сахалыы алпаабыт</p>

бэрээдэгин билии. Араас тылдытынан, ыйынныгынан, хатаалагынан үлэлииргэ алпаабыты сөпкө туһаны. Көмпүүтэргэ сахалыы сириибинэн тижкиһи ылбаҕайдык бэчээттээн суруйуу.

Морполуогуйа. Тыл састааба диэн өйдөбүлү, тыл уларытар уонна үөскүүр ньыматын билии. Саҥа чааһын туһунан уопсай өйдөбүлү билии. Саҥа чаастарын бөлөҕө: ааттар (аат тыл, даҕааһын аат, ахсаан аат, солбуйар аат), туохтуур туттулук халыыптара (аат туохтуур, сыһыат туохтуур, тус туохтуур, үлүбүөй), сыһыат, саҥа аллайыы, көмө саҥа чаастара. Тылы састаабынан ырытыы (тыл олоҕо, сыһыарыыта). Тыллары сүрүн бэлиэлэринэн (кырамаатыкалыы халыыптарынан) бөлөхтөөһүн, ырытыы. Санарар саҥа тыл литэрэтиирэлиинуорматын тутуһуу.

Сиинтэксис. Этии уонна тыл ситимэ уратыларын, этии арааһын (сэһэн, ыйытыы, күүһүрдүү) билии. Этии чилиэннэрин, биир уустаах чилиэннэри, тэнийбит чилиэннэри, даҕаамыры, кыбытык кэрчиктэри өйдөөһүн Тэнийбит уонна тэнийбэтэх этии, толору уонна толорута суох судургу (биир састааптаах, икки састааптаах этии) уонна холбуу (баһылатыылаах, тэннэ холбоммут) этии, сирэй саҥа, ойоҕос саҥа, диалог, туһулуу өйдөбүллэрин билии, этиигэ, тижкискэ арааран булуу, бэйэ этиитин толкуйдааһын. Этиини таба интэнээссийэлээн ааҕыы, сурукка саҥа дэгэтин сурук бэлиэтинэн араарыы. Этиини чилиэнинэн ырытыы.

Сурук-бичик култуурата

Таба суруйуу. Таба суруйуу сурук-бичик култуурата буоларын өйдөөһүн. Уһун аһаҕас дорҕооннору, дьуптуону, хоһуласпыт, сэргэстэспит, ханыылаһар бүтэй дорҕооннору, саха тылыгар кириити тыл дорҕооннорун таба суруйуу. Сахалыы араастык этиллэр тыллар таба суруллуулара тыл төрүт сокуоннарыттан тахсалларын, норуокка үөрүйэх, үгэс буолбут нуормаларга олоҕуралларын өйдөөһүн, харыстабыллаах сыһыан. Киэнник, элбэхтик туттуллар эбэтэр сахалыы этэргэ табыгастаах кириити тыллары сахатытан суруйуу; тылбаастанар эбэтэр саха тылынан бэриллэр кыахтаах нуучча тылларын сахалыы солбугунан биэриити; сахалыы кыайан суруллубат кириити тыллар сыһыарыыларын таба суруйуу.

Сурук бэлиэтэ. Сурук бэлиэтэ – тыл култууратын сорҕото буоларын, киһи этэр санаатын чуолкайдьырга, ийиини сурукка биэрэргэ, суругу-бичиги тупсарарга биллэр-көстөр туһалааҕын, тижкис арҕам-тарҕам барбатын, ыһыллыбатын, биир сомоҕо, сибээстээх буоларын, хаачыйарын өйдөөһүн. Тыл ордук тупсаҕай тутуллаах, этигэн, бэргэн буоларыгар сахалыы этии, сурук бэлиэтин арааһын (*араарар, тоһоҕолоон бэлиэтиир*) сатабыллаахтык туттуу.

Тыл салаалара. Саҥа дорҕоонун туһунан билиигэ олоҕуран тыл дорҕооннорун тылыгар-өһүгэр таба интэнээссийэлээн, охсуулаан туттар; лиэкстикэҕэ ылбыт сатабылларыгар, үөрүйэхтэригэр уонна билиитигэр тирэҕирэн, тылы ситимнээх саҥа уонна туттулук истиллэргэ табыгастаахтык туттар; морполуогуйаны үөрэтэн ингэриммит үөрүйэхтэрин, сатабылларын туһунан, саҥа чаастарын суолталарын уонна тылы үөскэтэр, уларытар халыыптарын литэрэтиирэлиинуормаларынан уонна төрөөбүт тыл үйэлээх үгэһин үөрүйэхтэринэн салайтараан араас истиилгэ сөпкө туһанар; сиинтэксискэ үөрэнэн билбит, сатаабыт үөрүйэхтэригэр олоҕуран,

	<p>ситимнээх санатыгар тыл ситимин, этиини таба онгорор, араас истиилгэ сөп түбэһиннэрэн сыысхала суох туттар.</p> <p>Ситимнээх сананы сайыннарыы. Туох сыаллаах-соруктаах санарарын, суруйарын өйдөөн (тиэмэ, сүрүн санаа), дьонно тийимтиэ гына санаатын сааһылаан, араас истииллээх тиэкиһи туһанар үөрүүбү баһылааһын (истэн суруйуу, өйтөн суруйуу, о.д.а).Тиэкис сүрүн санаатыгар олобуран, тиэкиһи таба ааттыыр. Тиэкис сииһилиир тиибин таба туһанан (сэһэргээһин, ойуулааһын, тойоннооһун), тиэкис тутулун тутуһар (киириитэ, сүрүн чааһа, түмүгэ), табыгастаах былаанын онгорор (кылгас, тэнийбит), кэрчик тиэмэлэргэ бытарытар. Тыл туттуллар аналын, дэгэтин учуоттаан, онно тобоостоох тутуллаах этиилэри (логичность речи), ойуулуур-дьүһүннүүр ньымалары, сөптөөх тыл баайын (богатство речи), түгэнигэр сөптөөх тылы туттар (уместность речи)</p>
<p>7. Бырагыраама тутула.</p>	<p style="text-align: center;">Бырагыраама түөрт салаалаах:</p> <p>1. «Быһаарыы сурук». Манна сүрүн орто үөрэби ыларга биридимият суолтата ыйыллар; «Саха тыла» биридимияти үөрэтии сыала-соруга, сүрүн түмүгэ хас да таһымна – ытык өйдөбүллэри, үөрэх сатабылларын ингэриигэ, тустаах үөрэх биридимиятин үөрэтии түмүгэр – чопчуланар. Саха тылын үөрэтии үөрэх төрүт бэдэрээссийэли былааныгар миэстэтэ ыйыллар.</p> <p>2. «Сүрүн ис хоһооно». Төрөөбүт тылы үөрэтии ис хоһооно салааларынан бэриллэр.</p> <p>3. «Тиэмэнэн былаан торума». Төрөөбүт тылы үөрэтиигэ тиэмэнэн үллэри, ону хас чаас үөрэтиллэрэ, тиэмэлэр сүрүн ис хоһооноро уонна үөрэнээччи туох үлэни оноруохтааба, сатыахтааба киирэр.</p> <p>4. «Үөрэх хаамытыгар тэрилинэн-тиэхиныкэнэн хаачыйыы». Аныгы оскуолаба саха тылын үтүө түмүктээх гына үөрэтиигэ туох тэрил наадата ыйыллар.</p>
<p>8. Орто сүһүөх оскуолаба «Саха тыла» биридимияти үөрэтии түмүгэ</p>	<p>Саха тылын оскуолаба үөрэтии кэмигэр ытык өйдөбүллэри (<i>личностные результаты</i>) ингэрии түмүгэ:</p> <p>1) тыл баайа, кыаба, күүһэ – бу омук баайа, кыаба, инники кэскилэ буоларын өйдүүр; ийэ тыл киһи иэйиитэ үһүктар, өйө-санаата, айар-тутар дьобура сайдар эйгэтэ буолар диэн итэбэйэр;</p> <p>2) төрөөбүт тыл үйэлээх үгэһин, этигэн кэрэтин ытыктыыр, киэн туттар, харыстыыр, тылын-өһүн сайыннараарга дьулуһар;</p> <p>3) ылбыт билиитигэр, тылын баайыгар тирэбирэн саныыр санаатын холкутук тиэрдэр; санарар санатын кэтээн көрөн сөптөөх түмүк онгостор.</p> <p>Үөрэх сатабылларын (<i>метапредметные результаты</i>) ингэрии түмүгэ:</p> <p>Үөрэх сатабылларын (<i>метапредметные результаты</i>) ингэрии түмүгэ:</p> <p>1) санарар сана бары көрүнгүн баһылааһын:</p>

Истии (аудирование) уонна аабыы:

- тылынан уонна суругунан иһитиннэриини сөпкө өйдөөһүн (бодоруһууну, тиэкис тиэмэтин, сүрүн санаатын; сүрүн уонна эбии иһитиннэриини);

- араас көрүннээх, истииллээх тиэкиһи сатаан аабыы;

- араас көрүннээх, истииллээх тиэкиһи сатаан истии;

- араас иһитиннэриини сатаан булуу, биллэрэр-иһитиннэрэр эйгэни, Интэриниэти киллэрэн туран;

- чопчу тиэмэбэ матырыйаалы наардааһын; иһитиннэриини бэйэ көрдөөн булуута, ону сатаан тиэрдии;

- дьон сангарар сангатын ис хоһоонунан, истиилистикэлии уратытынан тэннии тутан быһаары.

Сангары уонна сурук:

- үөрэх хаамыытыгар туох сыал-сорук турарын сатаан быһаарар (биирдиилээн уонна кэлэктиибинэн), үлэни бэрээдэгинэн аттарар, түмүгүн сатаан сыаналыыр, ону тылынан уонна суругунан сөпкө тириэрдэр сатабыл;

- истибит эбэтэр аахпыт тиэкиһин кылгатын быһаарар (былаан, кэпсээн, кэниспизк, аннатаассыйа);

- тиэкис араас көрүнүн, истиилин тутуһан тылынан уонна суругунан сатаан онорор;

- тиэкискэ ирдэнэр нуорманы тутуһан саныыр санаатын тылынан уонна суругунан сатаан биэрэр; аахпыт, истибит, көрбүт чахчытыгар тус санаатын сатаан этэр;

- монолог (сэһэргээһин, ойуулааһын, тойонноһун) уонна диалог (кэпсэтии сизэрэ, ыйыталаһыы, көбүлээһин, санаа атастаһыыта уо.д.а.) араас көрүнүн сатаан туттар;

- күннээби олоххо саха тылынан сөпкө сангары, лиэкстикэлии, кырамаатыкалыы, истиилистикэлии нуормаларын, сүннүүнэн, тутуһар; таба суруйууга, сурук бэлиэтигэр быраабыла сүрүн ирдэбиллэринэн сирдэтэр;

- дьону кытта кэпсэтэригэр кэпсэтии сизэрин тутуһар; сөпкө туттан-хаптан алтыһар;

- үөрэх хаамыытыгар, күннээби олоххо тылын-өһүн хонтуруолланар; сыһатын-халтытын булан көннөрүнэр; суруйбут тиэкиһин көннөрөр, тупсарар;

- табаарыстарын иннигэр туран кылгас иһитиннэри, дакылаат, эрэпэрээт онорор; араас тиэмэни дьүүллэһиигэ көхтөөхтүк кыттар.

2) ылбыт билиитин, сатабылын, үөрүйэбин күннээби олоххо туһанар; төрөөбүт тылын көмөтүнэн атын биридимиэттэри үөрэтэн билии ылар; нуучча, омук тылларын, литэрэтиирэни үөрэтэригэр саха тылыгар үөрэммитин алтыһыннарар.

3) дьону-сэргэни кытта бодоруһарыгар, кыттыгас үлэбэ, тыын суолталаах тиэмэни дьүүллэһиигэ кэпсэтии сизэрин, төрүт култуураны кытта дьүөрэлээн туттар.

Тустаах үөрэх биридимиэтин үөрэтии түмүгэ:

	<p>1) тыл сүрүн аналын, саха тыла нуучча тылын кытта судаарыстыбалыы тэн ыстаатыстаабын, тыл норуот култууратын кытта ыкса ситимнээбин, төрөөбүт тыл киһиэхэ уонна уопастыбаҕа сүнкэн оруоллаабын өйдүүр;</p> <p>2) төрөөбүт тыл гуманитарнай наукаларга ылар миэстэтин уонна үөрэхтээһиннэ туох суолталаабын өйдүүр;</p> <p>3) төрөөбүт тыл туһунан билим сүрүн төрүттэрин удумаҕалыыр;</p> <p>4) тыл үөрэбин (лингвистика) сүрүн өйдөбүллэрин: тыл үөрэбин салааларын; сангарар сана тылынан уонна суругунан бэриллээтин; монолог, диалог көрүннэрин; кэпсэтии, бодоруһуу сиэрин; кэпсэтии, билим, пубулуустука, дыала-куолу истиилин, уус-уран литэрэтиирэ тылын-өһүн; сана тииптэрин (сэһэргээһин, ойуулааһын, тойонноһун); тиэкиһи билэр;</p> <p>5) тыл баайын араас дэгэтин өйдүүр, тылынан уонна суругунан алтыһыыга сиэри, литэрэтиирэлиинуорманы тутуһар;</p> <p>6) тыл сүрүн көстүгүн, кырамаатыкалыы халыыптарын тута билэр, ырытар, тылыгар-өһүгэр сатаан туттар;</p> <p>7) тылы сатаан ырытар (сана дорҕоонунан, састаабынан, лиэкстикэлиин, морполуогуйалыы), сиинтэксистии (ситиминэн, этии чилиэнинэн), изйиини көрдөрөр сыһыан тыллары сатаан туттар;</p> <p>8) бодоруһууга синиэһыими (лиэкстикэлиин, кырамаатыкалыы) сатаан туттуу кэрэтин өйдүүр, тылыгар-өһүгэр туттар;</p> <p>9) төрөөбүт тыла кэрэтин өйүүр, уус-уран литэрэтиирэ тиэкиһигэр булан сыаналыыр.</p>
<p>9. Саха тылын үөрэтии тэрээһинин көрүннэрэ.</p>	<p>Үөрэх бырагырааматынан саха тылын уруктарыгар тыл үөрэбин үөрэтии сүрүн чааһы ылар. Ааспыты хатылааһынна чаас көрүллэр. Сыл устата былаан быһыытынан ылбыт билии-көрүү түмүллэн бэрэбиэркэлэнэр. Оҕо үөрэпит матырыйаалын билиэхтээх, сатыахтаах.</p> <p>Сана ирдэбиллэр киирбиттэринэн, билиини уруктар тииптэрэ уларыйар. Сүрүннээн маннык араарыыны туһаныахха сөп:</p> <p>1. Сананы « арыһар» урук (уроки «открытия» нового) 2. Бэйэни ырытынар, сыаналанар, бэйэ итэҕэһин көннөрүнэр суолу тобулар урук (уроки рефлексии) 3.Ингэриммит өйдөбүллэри, сатабыллары түмэр, сааһылыыр урук (уроки общеметодологической направленности) 4. Бэйэни бэрэбиэркэлэнии, тургутунуу уруога (уроки развивающего контроля)</p> <p>Айар, айымныылаах үлэнэн, дыарыктанар.Араас тылдыгытынан туһанар. Бырайыактыыр үлэни толорор.. Биирдиилээн үөрэтии ньыматынан туһанар. Бэйэни хонтуруолланыы, бэрэбиэркэлэнии.</p> <p>Саха тылын үөрэтии уруктарын сэргэ үөрэнээччилэр кылаас тас өттүгэр дыарыктанар.</p>
<p>10. Орто сүһүөх оскуолаҕа «Саха тыла» биридимиэти үөрэтиини түмүктүүр</p>	<p>Үөрэх дылынын хас биирдии чизппэрэ түмүктэниитэ үөрэнээччи саха тылыгар билиитэ, сатабыла хонтуруолланар. Ситимнээх сананы сайыннарыы, тылы таба суруйууну бэрэбиэркэлиир дыктыаны</p>

хонтуруоллааһын.	<p>суруйуу ытытыллар. Бу үлэ чиэппэринэн ырытыллар.</p> <p>Тыл үөрэҕин сүрүн өйдөбүллэрин, тылы сатаан ырытар (саҥа дорҕоонунан, састаабынан, лиэксикэлии, морфолуогуйалыы) дьоҕура, бодоруһууга тылы сатаан туттар таһыма болҕомтоҕо ытытыллар. Тылы таба суруйууга үөрэппит быраабылаларыгар олобуран сыһаны булар, көннөрөр, быһаарар сатабыла хонтуруолланар.</p> <p>Сурук бэлиэтигэр үөрэппит быраабылаларыгар олобуран сурук бэлиэтин сөпкө туруорар, быһаарар үөрүйэҕэ суругунан үлэтигэр хонтуруолланар.</p> <p>Үөрэх дьыла бүтүүтэ түмүктүүр бэрэбиэркэлиир соруудахтаах эксээмэн ытытыллар.</p>						
11. Саха тылын 5 кылаас оҥолоругар үөрэтии кээмэйэ.	<p>Үөрэх бэдэрээсийэлиги төрүт (базиснай) былаанын бэһис барыйааныгар олобуран, саха оскуолатын иккис сүһүөҕэр (5-9 кыл) төрөөбүт тылы үөрэтиигэ – 3 чаас.</p> <table data-bbox="817 592 1653 699"> <tr> <td>Бырагырааманан нэдиэлэҕэ көрүллэр чаас</td> <td>3</td> </tr> <tr> <td>Үөрэх былаанынан нэдиэлэҕэ көрүллэр чаас</td> <td>3</td> </tr> <tr> <td>Бырагырааманан сылга көрүллэр чаас</td> <td>102</td> </tr> </table>	Бырагырааманан нэдиэлэҕэ көрүллэр чаас	3	Үөрэх былаанынан нэдиэлэҕэ көрүллэр чаас	3	Бырагырааманан сылга көрүллэр чаас	102
Бырагырааманан нэдиэлэҕэ көрүллэр чаас	3						
Үөрэх былаанынан нэдиэлэҕэ көрүллэр чаас	3						
Бырагырааманан сылга көрүллэр чаас	102						

Тиэмэнэн былаан.

№	Уруок тиэмэтэ	Күн-дьыл		Ч.	
		Былаан	Туолууга.		
	1 чиэппэр.				
Тыл уонна бодоруһуу. Үөрэнэргэ үөрэн. (2+1)					
1	Кириги уруок.Тыл уонна бодоруһуу.	03.09		1	
2	Кинигэни сатаан туһаныах.	07.09		1	
3	Сайыны хайдах атаардым	08.09		1	
Алын кылааска үөрэппити хатылааһын.(6ч+2ч)					
4	Саҥа дорҕооно уонна буукуба.	10.09		1	
5	Алпаабыт	14.09		1	
6	Уһун аһаҕас, хоһуласпыт, сэрг. б/д	15.09		1	
7	Этии чилиэннэрэ.	17.09		1	
8	Туһулуу. Сирэй саҥа.	21.09		1	

9	Сана чаастара. Аат тыл түһүктэниитэ.	22.09		1	
10	Бодоруһуу суолтата. Төрдүм-ууһум	24.09		1	
11	Күһүннү кэм. Кыстык бэлэмэ.	28.09		1	
Сага дорҕооно уонна таба санарыы. Тыл култуурата (12 чаас+ 4 ч)					
12	Сага дорҕоонун үөскээһинэ.	29.09		1	
13	Аһаҕас дорҕооннору наардааһын	01.09		1	
14	Илин уонна кэлин а/д	05.10		1	
15	Дьуптуоннар	06.10		1	
16	А/д дьүөрэлэхэр сокуона	08.10		1	
17	Уһун а/д эбэтэр дьуптуон кылгааһына	12.10		1	
18	Тиэкис өйдөбүлэ, бэлиэтэ	13.10		1	
19	Бүтэй дорҕооннор	15.10		1	
20	Бүтэй дорҕоон аһаҕас дорҕоонунан солбуллуута.	19.10		1	
21	Б/д дьүөрэлэхэн туттуллуулара	20.10		1	
22	Тиэкис тутула	22.10		1	
23	Б/д хонулаһыта.	26.10		1	
24	Саха алпаабыта.	27.10		1	
25					
26	Хонтуроолунай диктант	29.10		1	
2 чиэспэр					
27	Тиэкискэ этии ситимэ	09.11		1	
28	Хатылааһын	10.11		1	
Тыл баайа (лиэксикэ). Тыл култуурата (15 чаас + 4 ч)					
29	Лиэксикэ өйдөбүлэ	12.11		1	
30	Тыл өйдөбүлэ. Тыл суолтата	16.11		1	
31	Тиэкискэ этии ситимэ.	17.11		1	
32	Тыл лиэксикэли суолтата	19.11		1	

33	Биир уонна элбэх суолталах тыллар	23.11		1	
34	Тыл көнө уонна көспүт суолтата	24.11		1	
35	Тиэкискэ этиилэри ситимниир ньымалар	26.11		1	
36	Тыл көспүт суолтатын сангарар санаҕа туттуу.	30.11		1	
37	Ойуулуур-дьүһүннүүр ньымалар	01.12		1	
38	Омуоньум	03.12		1	
39	Онтуоньум	07.12		1	
40	Тиэкискэ этиилэри ситимниир ньымалар	08.12		1	
41	Синиэньим	10.12		1	
42	Синиэньими сангарар санаҕа туттуу	14.12		1	
43	Истиил синиэньимэ	15.12		1	
44	Синиэньими сангарар санаҕа туттуу	17.12		1	
45	Тиэкис синиэньимэ	21.12		1	
46	Хатылааһын	22.12		1	
47	Тиэкискэ этиилэри ситимниир ньыма.	24.12		2	
Сиинтэксис уонна сурук бэлиэтэ. Тыл култуурата (19 чаас + 4 ч)					
48	Этии. Этии арааһа. Тыл ситимэ.	28.12		1	
49	Аахпыттан суруйуу	29.12		1	
3 чизпэр					
50	Тиэкис тиэмэтэ	11.01		1	
51	Этии тутаах чилиэнэ	12.01		1	
52	Этии ойбоһос чилиэнэ. быһаарыы	14.01		1	
53	Толоруу.	18.01		1	

54	Сиһилии	19.01		1	
55	Тиэкис тиэмэтэ	21.01		1	
56	Биир уустаах чилиэннээх этии	25.01		1	
57	Туһулуулаах этии	26.01		1	
58	Судургу этии ырытыы	28.01		1	
59	Тиэкис тиэмэтэ	01.02		1	
60	Судургу уонна холбуу этиилэр	02.02		1	
61	Холбуу этиин ырытыы	04.02		1	
62	Сирэй сана.	08.02		1	
63	Ситимнээх сананы сайыннары.	09.02		1	
64	Кэпсэтии	11.02		1	
65	Ситимнээх сана. кэрчик тиэмэ	15.02		1	
66	Апсаас	16.02		1	
67	Аахпыттан суруйуу.	18.02		1	
68	Тургутук	22.02		1	
69	Кыһын кэлиитэ, кыһынны айылҕа.	25.02		1	
70	Түмүктүүр соруудахтаах үлэ.	01.03		1	
Тыл састааба уонна таба суруйуу. Тыл култуурата (20 чаас + 6 ч.)					
71	Тыл олобун уонна сыһыарытын өйдөбүлэ	02.03		1	
72	Тиэкис былаана.	04.03		1	
73	Арпагыраапыйа.	09.03		1	
74	Арпагыраамма	11.03		1	

75	Арпагыраапыйа суолтата	15.03		1	
76	Арпагыраапыйа тылдытынан сатаан туһаны.	16.03		1	
77	Морполуогуйа ирдэбилэ.	18.03		1	
78	Абзац	22.03		1	
79	Эпиигирэп	23.03		1	
4 чизпэр					
80	Этиигэ тыл ситимнэбиилэрэ	05.04		1	
81	Болдьох ирдэбил	06.04		1	
82	Ситимнээх сана. Сана тиибэ. Сэһэргээһин	08.04		1	
83	Тыл олобун таба суруйуу	12.04		1	
84	Тыл олобунаабы бүтэй дорбоон суруллуута	13.04		1	
85	Сыһыарыылаах тыллары таба суруйуу	15.04		1	
86	Нууччалы тылы таба суруйуу	19.04		1	

87	Кирири тыл олоѳун таба суруйуу	20.04		1	
88	Аахпыттан суруйуу	22.04		1	
89	Сымнатар бэлиэ түһэр уонна түспэт түбэлтэлэрэ	26.04		1	
90	Ситимнээх сана. Ойуулааһын	29.04		1	
91	Хатылааһын	03.05		1	
92	Холбуу тыллар	04.05		1	
93	Тылы көһөрүү	06.05		1	
94	Тылы көһөрүү	10.05		1	
95	«Мин сөбүлүүр уроогум» диэн тиэмэбэ тойонноохун тиэкиһи суруйуу.	11.05		1	
96	Хатылааһын	13.05		1	
Сылы түмүктүүр хатылааһын					
97	Сана дорѳооно	17.05		1	
98	Тыл баайа.	18.05		1	
99	Сиинтэксис	20.05		1	
100	Тыл састааба. Таба суруйуу	24.05		1	
101	Сурук бэлиэтин быраабылалара.	25.05		1	
102	Хонтуроолунай диктант.	27.05		1	

p.